

Človek, trhov ekonomika a ekonómia v praxi

Peter GONDA

Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika

Obsah

Zkladn východiská	2
1. Podstata a zkladn princípy ekonómie a fungovania trhu	3
1.1 Rmco vymezenie ekonómie	3
1.2 Ako ekonomicky skúmať?	4
1.3. Zkladn zákonitosti, resp. princípy, ekonómie	5
1.4. Trh a podstata jeho fungovania.....	10
2. Význam aloha peňazí v ekonomike	12
3. Postavenie vlády a verejných financií v ekonomike.....	14
3.1. Zkladn vymezenie vlády a verejných financií.....	14
3.2. Prístupy k ureniuloh vlády v ekonomike a spoločnosti	16
3.3. Financovaniainnost, ktor zabezpečujú vlády	19
Litertura.....	23

JANUÁR 2008

Zkladn východiská

V prezentácii „Človek, trhov ekonomika a ekonómia v praxi“ sa pozornosť venuje nasledovným oblastiam, ktorých poznanie je dležit pre ekonomick myslenie:

1. Podstata a zkladn princípy ekonómie a fungovania trhu
2. Význam a úloha peňazí v ekonomike
3. Postavenie vlády a verejných financií v ekonomike

Prezentácia je v jednotlivých častiach kombinovan s príkladmi možných modelových hier a námetov do diskusií (naznačených v tomto zhrnut) a otázkami, ktor môžu byť vhodn pre diskusiu k jednotlivým témam. Príkladom sú nasledovn *vchodiskov otázky prezentácie*:

- o Čo a ako by sa mali učiť žiaci z ekonómie a čo by mali z nej vedieť po skončení ZŠ?
- o Z čoho by mohli učiť učitelia ZŠ ekonómiu a čo s pochopením čítať žiaci ZŠ z ekonómie?

Zhrnutie otázok k prezentácii „Človek, trhov ekonomika a ekonómia v praxi“ je v samostatnej prílohe tejto prezentácie.

Prezentácia sa opiera o knihy, ktor sú vhodn na pochopenie základov ekonómie a na prenikanie do ekonomického myslenia a ktor vyšli aj v českom jazyku, napríklad:

- *Ekonomie v jedn lekci* od Henryho Hazlitta,
- *Co je vidět a co není vidět* od Frédérica Bastiata a
- *Ekonomick styl myšlení* od Paula Heyneho.

Východiskom (textu zhrnutia) prezentácie sú aj knihy vhodn (nielen) pre deti:

- *Podivuhodn dobrodružství Jonatana Gullibla* od Kena Schollanda,
- *Peníze do kapsy* od českých autorov Jana Havla a Antonína Odehnala
(viac časti „Literatúra“)

1. Podstata a základné princípy ekonómie a fungovania trhu

„Ked' preniknete do niektorých z princíпов ekonomického uvažovania a osvojíte si ich, tak (...) si začnete všímať, že mnohé čo sa uvádza o spoločenských problémoch je mixom zdravého rozumu a nezmyslov. Zvyknete si rozlišovať medzi plodmi zdravého rozumu a nezmyslami s využitím základných konceptov ekonomickej analýzy.“ (Paul Heyne)¹

1.1 Rámcové vymedzenie ekonómie

Vybrané otázky k téme

- Čo si predstavíte pod pojmom ekonómia?
- Prečo pre praktický (osobný a profesionálny) život dôležité poznať ekonómiu?
- Aké sú hlavné „indície“ na ceste k ekonomickému mysleniu?

Ekonómia

- náuka (resp. spoločenská veda, ktorá vznikla z filozofie)² o alternatívnych rozhodovaniach ľudí o tom, ako uspokojiť svoje neobmedzené potreby obmedzenými finančnými a nefinančnými zdrojmi (vrátane času)
- skúma otázky (každodenného) konania človeka, najmä motívy a spôsoby rozhodovania človeka o využití obmedzených, resp. vzácných, statkov a výmenné procesy, vzťahy a rozhodovania ekonomických subjektov
- nástroj ekonomického myslenia (pomáha racionálnejšie sa rozhodovať)
- pomôcka (nie návod) pre efektívnejšie rozhodovanie a správanie sa človeka – jeden z predpokladov úspešnosti uplatniť sa v profesionálnom a osobnom živote (napríklad na trhu práce, v podnikaní a pod.)
- základ pre každodenné rozhodovanie (ako vyváženie k emóciám)
- prevencia podľa hnutiu často akceptovaným mýtom (trh je „hra s nulovým súčtom“, kde niekto bohatne na úkor iných, akceptovanie regulácie zisku, vyvlastňovania, sociálnej pomoci nielen chudobným, dotácií a iných vládnych „darov“, nutnosť zmierňovať rozdiely, či napríklad možnosť dlhodobo zvyšovať ekonomický rast rozpočtovou politikou vlády a menovou politikou centrálnej banky)

Možné modelové hry [napríklad pre pochopenie hraničnej užitočnosti a vzácnosti]: porovnávanie (hodnôt) potrieb v rôznych miestach (Sahara, prepychový palác, opustený ostrov) a v situáciách rôznej obmedzenosti majetku a času.

¹ Heyne, Paul (1991), str. 23-24.

² Za duchovného otca ekonómie, odčlenenej od filozofie, sa považuje Adam Smith (1723-1790). Vo svojom diele *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov* [1776] ako prvý komplexne a v ucelenom a logickom usporiadanom systéme rozpracoval pre ekonómiu a ekonomické myslenie kľúčové otázky. Nespochybnúje to ani fakt, že vo významnej miere vychádzal z napríklad kníh Richarda Cantillona *Esej o podstate obchodu*, Davida Huma *Politické rozpravy* a Francoisa Quesnaya *Ekonomická tabuľka*.

Dôležité pojmy ekonómie - „indície“ na ceste k ekonomickému mysleniu:

- človek - rozhodovanie sa/vol'by – alternatívy – individuálny záujem - potreby – statky – vzácnosť – výmena – hodnota a cena – úžitok/čistá výhoda

1.2 Ako ekonomicky skúmať?

Vybrané otázky k téme

- Aké sú kľúčové predpoklady ekonomického štýlu myslenia?
- Čo vyjadruje paralela „omylu rozbitého okna“? Aké sú jej príklady v praxi?

Primárne podmienky ekonomického skúmania:

- čo možno najviac racionálny, neemotívny a faktormi a ekonomickými zákonitosťami podložený pohľad na skúmaný jav, udalosť, rozhodnutie a pod.,
- schopnosť skúmať a zohľadniť aj dlhodobé a nepriame dôsledky nejakého kroku, či rozhodnutia, teda posudzovať a hodnotiť aj to, čo nie je vidieť“ („vidieť aj za roh“).

Základom ekonomického pohľadu a skúmania je inak povedané slovami Henryho Hazlitta nasledovné tvrdenie.

„Umenie ekonómie spočíva v skúmaní nielen bezprostredných, ale aj dlhodobých dôsledkov daného činu alebo opatrenia a spočíva v sledovaní tohto dopadu nielen na jednu skupinu, ale i na všetky ostatné skupiny v spoločnosti“ (Hazlitt, str. 17)

Prvý popis ekonomického systému ako celku na báze slobodného trhu a individuálneho rozhodovania priniesol Adam Smith vo svojom diele *Bohatstvo národov* (celým názvom *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*) v roku 1776. Ide o obhajobu jednoznačného prospechu pre všetkých, nie (najmä) určitých skupín.

Jasný a logický opis ekonomického skúmania možno jednoznačne identifikovať napríklad v diele Frédérica Bastiata *Čo je a čo nie je vidieť* (1863), osobitne v stati „Rozbité okno“.

„Príklad rozbitého okna“, tým straty hodnoty okna pre spoločnosť predstavuje učebnicové zdôvodnenie nemožnosti prínosu pre spoločnosť z dôvodu obnovy (vojnou, katastrofami, či inak) zničených statkov, a to porovnaním s alternatívou, ak by nedošlo (slovami Frédérica Bastiata) k „rozbitiu okna“.³

Diskusia: príklady prejavov omylu rozbitého okna a skúmania iba toho „čo je vidieť“ v praxi, napríklad známe v podmienkach na Slovensku.

³ Viac v Bastiat, Frédéric (1990), str. 100-102.

1.3. Zkladn zákonitosti, resp. princípy, ekonómie

Vybrané otázky k téme

- o čo je zdrojom bohatstva ľudí? o ich vedie ku kooperácii a spolupráci v (globálnej) ekonomike?
- o čo predstavujú náklady obetovanej príležitosti? Uvedte príklady z praxe.

Vychádzajúc z vyššie naznačeného vymedzenia podstaty ekonómie vyplývajú ekonomick (a nielen ekonomick) princípy, resp. zákonitosti, ktorých spoločným menovateľom je osobn sloboda:⁴

1. Princíp ľudskeho konania a individuálního rozhodovania
2. Princíp vzájomného prispôsobovania sa a dobrovoľnej kooperácie (deľby práce)
3. Princíp maximalizácie úžitku a čistých výhod
4. Princíp (neviditeľnej ruky) trhu
5. Princíp vlastníctva a vlastnckch práv
6. Princíp neobmedzovanej konkurencie
7. Princíp dobrovoľnosti
8. Princíp hodnoty a nákladov obetovanej príležitosti

1.3.1. Princíp ľudskeho konania a individuálního rozhodovania

Tento princíp na nasledovných základoch:

- racionálny egoizmus (neidci proti ostatným) a individuálny záujem,
- rešpektovanie primárneho rozhodovania jednotlivcov: iba jednotlivec sa (primárne) rozhoduje: nie skupiny, vlády a in kolektívne „orgány“ (ich rozhodnutia „len vyplývajú“ z rozhodnut jednotlivcov;
- rešpektovanie a zohľadňovanie rizika ako prirodzenej súčasti individuálního rozhodovania.

Z podstaty povahy človeka vyplýva *individualizmus*, nie kolektivismus. Iba jednotlivci sa priamo rozhodujú a mali by nies zodpovednosť a *riziko* za svoje činy. Rozhodnutia jednotlivca sú preto racionálnejšie ako rozhodnutia skupiny jednotlivcov, aj keď sú nedokonal a chybn.

Základom ľudskej prirodzenosti v spoločnosti je tiež *rôznosť*, ako protipól uniformity, či harmonizácie. Sú to napríklad rozdielne schopnosti a zručnosti jednotlivcov, ktoré sú základom prirodzených rozdielov medzi ľudmi, tak finančných, ako aj v miere uvedomovania si a vyuzvania (výhod) slobody. Snahy o rovnosť, ako aj o vyrovnávanie rozdielov, sú v príkrom protirečení k princípu osobnej slobody.

⁴ Princípy, resp. zákonitosti (javí / skutočnosti v spoločnosti s univerzálnou platnosťou) sú uveden iba vybran a nie sú uvdzan v poradí podľa miery ich dležitosti.

1.3.2. Princíp vzájomného prispôsobovania sa a dobrovoľnej kooperácie

Človek je však (slovami Aristotela) tvor spoločenský a vie, že potrebuje sa zladit' a kooperovať s ostatnými, a to aj pre úspešnosť svojich (ekonomických) rozhodnutí.

Potrebu zladenia sa s ostatnými napríklad Paul Heyne prirovnáva k jazde šoférov áut na preplnenej ceste, či diaľnici a ich snahu zladit' svoj cieľ čo najrýchlejšie sa dostať na nejaké miesto s prispôbením sa možnostiam jazdy vzhľadom k ostatným šoférom.⁵

Prospešnosť dobrovoľnej kooperácie je popísaná napr.:

- v eseji Leonarda Reada *Ja ceruzka*,⁶
- prospešnosť deľby práce a špecializácie ako zdroja bohatstva na príklade výroby špendlíkov popísanom Adamom Smithom

„Zhotovenie jedného špendlíka vyžaduje 18 samostatných úkonov. V niektorých manufaktúrach každý úkon robí osobitný robotník. Videl som manufaktúru, kde boli na to zamestnaní desiat. Za jeden deň dokázali kooperáciou vyrobiť 48 000 špendlíkov, teda na jedného 4 800 špendlíkov denne. Keby však celý špendlík vyrábala jeden robotník bez vyučeného remesla, nedokázal by vyrobiť viac ako 20 špendlíkov na deň, možno ani jeden.“ (Smith, str. 8)

Takáto oslava dobrovoľnej kooperácie (a de facto i globalizácie) na základe špecializácie a deľby práce vychádza zo sklonu k výmene a k obchodovaniu (daná typom know-how). Schopnosť výmeny (so schopnosťou vlastniť) je základom človečenstva a zvyrazňuje prirodzené rozdiely.⁷

Diskusia: konkrétne príklady (známe zo života) toho, ako funguje deľba práce a medzinárodná kooperácia

1.3.3. Princíp maximalizácie úžitku a čistých výhod

Výsledok individualizmu v kombinácii so vzájomným prispôbovaním sa: maximalizácia úžitku, resp. čisté výhody (nielen vo finančnom vyjadrení, ale i napríklad v podobe „dobrého mena“, či pocitu uspokojenia pri charite a podobne).

Základ: analýza minulosti, súčasnosti a racionálnych očakávaní, s využitím porovnávania (v čistom vyjadrení – napríklad výnosy vs. náklady), vrátane princípu nákladov obetovanej príležitosti (ako súčasť princípu č. 8). Schopnosť ekonomicky myslieť tak predstavuje schopnosť racionálne vyhodnocovať informácie, ako sa rozhodovať v ekonomických procesoch (napríklad investovania) – na základe porovnávania (skutočných a očakávaných) výnosov a nákladov daného a alternatívneho statku, respektíve činu.

⁵ Heyne (1991), str. 17-18.

⁶ Read, Leonard [1958]

⁷ Ďalšími zdrojmi rastu bohatstva sú podľa Adama Smitha individuálny záujem, konkurencia a akumulácia kapitálu a pôdy. K tomu pridáva schopnosť využívať v krajine absolútne výhody v zahraničnom obchode, vytvorené podmienky pre slobodný obchod, liberálnu hospodársku politiku vlády a garancie vlastníctva v krajine.

Zrozumiteľne to približuje Paul Heyne, keď uvádza, že „jednotlivci uskutočňujú svoje činnosti na základe čistých výhod, ktoré očakávajú. Ak sa pomer očakávaného prospechu (prínosu) zvyšuje oproti očakávaným nákladom, tak danú činnosť uskutočňujú viac.“ (Heyne, str. 18)

1.3.4. Princíp neviditeľnej ruky trhu

Slovami autora „neviditeľnej ruky trhu“ Adama Smitha platí, že „obidve strany výmeny uskutočňujú výmenu, kým môžu na nej niečo získať. Za predpokladu dobrovoľnosti sa výmenná neuskutoční, ak obidve strany niečo z výmeny nezískajú. Jednotlivec, ktorý sleduje iba vlastný zisk [úžitok] je vedený neviditeľnou rukou trhu aj k cieľom, ktoré neboli súčasťou jeho zámerov“ Doslovne to uvádza Adam Smith v jednej z najcitovanejších pasáží (nielen) knihy Bohatstvo národov nasledovne:

*„To, že na nás každý deň čaká večera, nezáleží od láskavosti či dobroty mäsiara, pivovarníka alebo pekára, ale od toho, že každý z nich sleduje svoj vlastný záujem. Nespoliehajme sa na ich ľudskosť, ale na ich sebeckosť (...)
Tým, že sledujú len svoj vlastný záujem, slúžia často záujmom spoločnosti účinnejšie, než keby sa o to vedome usilovali.“* (Smith, str. 16).

Neviditeľná ruka trhu (súlady medzi individuálnym záujmom a záujmom spoločnosti) je v chápaní Adama Smitha odvodená od individuálnych záujmov bez zásahov centra. Keďže pri dobrovoľnej výmene obe strany získavajú (je pre nich prospešná), tak možno hovoriť, že trh je „hra s pozitívnym súčtom“, nie zisk niekoho na úkor iného (viac k trhu v časti 1.4 „Trh a podstata jeho fungovania“).

1.3.5. Princíp vlastníctva a vlastníckych práv

Vlastníctvo, jeho nedotknuteľnosť, rešpektovanie a ochrana vlastníctva a zmluvnej slobody, je to hlavné, čo je nielen nevyhnutné pre fungovanie trhu, ale aj pre osobnú slobodu každého jednotlivca. O tom pojednáva napríklad Friedrich A. von Hayek, keď uvádza, že: „systém súkromného vlastníctva je najdôležitejšou zárukou slobody nielen pre tých, ktorí ho vlastní, ale aj pre ostatných.“ (Friedrich A. von Hayek)⁸

Zároveň možno považovať práve súkromný majetok za podmienku ľudského človečenstva. Napríklad Paul Elmer More uviedol v roku 1915, že „pre civilizovaného človeka sú vlastnícke práva dôležitejšie ako právo na život“ (...) „takmer všetko, čo robí náš život významnejší ako život zvierat súvisí s našim vlastníctvom.“ (Nisbet, Robert: *Konzervativizmus: Sen a realita*, 1990)

Kľúčovým konceptom vlastníctva je legitímne vlastnícke právo. Napríklad, Murray Rothbard argumentuje, že: „...vlastníctvo je konečná kontrola a správa zdrojov. Súčasťou vlastníckeho práva je tiež schopnosť rozhodovať o nich, ako aj právo vlastníctva sa zbaviť.“⁹ Legitimita tohto práva vychádza z tvorby zdrojov, respektíve z inak dobrovoľne získaných zdrojov. verejné vlastníctvo preto nie je vlastníctvom, ale vládou spravované zdroje, získané vynucovaním od iných.

⁸ Hayek, F. A. ([1944] 2001)

⁹ Rothbard (2001).

Vlastníctvo tak možno definovať ako konečnú kontrolu a správu zdrojov, nadobudnutých vlastnou činnosťou alebo dobrovoľne od iných (kúpou, darom,..). „Súčasťou vlastníckeho práva je tiež právo sa tohto vlastníctva zbaviť.“ (Rothbard, 2001).

Právo na vlastníctvo je nielen hlavnou podmienkou slobody, ale aj jediné univerzálne prirodzené právo človeka v ekonómii, ktoré by malo byť garantované. Právna ochrana zmluvnej slobody vyžaduje na druhej strane osobnú slobodu. Rešpektované a neobmedzované súkromné vlastníctvo a právo vlastníkov slobodne nakladať s ich majetkom je základným predpokladom osobnej slobody, bohatstva ľudí v krajine a úspešného fungovania dobre fungujúcej spoločnosti s trhovou ekonomikou.

Zasiahnutie do vlastníctva iného je tak problém nielen ekonomický, ale aj etický. Úlohou vlády je preto priamo do vlastníctva ľudí nezasahovať (aspoň okrem výberom určitej čiastky daní)¹⁰ a naopak, garantovať legislatívnu ochranu súkromného vlastníctva pred jeho narúšaním zo strany iných.

Vlády však v praxi nielenže nedostatočne chránia súkromné vlastníctvo pred jeho narúšaním zo strany iných subjektov, ale navyše priamo zasahujú, narúšajú alebo obmedzujú vlastníctvo jednotlivcov. Príkladom je vyvlastňovanie majetku jednotlivcov, resp. rodín.

Diskusia: príklady zásahov vlády a iných subjektov do vlastníctva a ekonomické a etické dôsledky z toho vyplývajúce.

1.3.6. Princíp dobrovoľnosti

Pre fungovanie trhu, garantovanie osobnej slobody a motivácie pre aktivitu ľudí je dôležitý princíp dobrovoľnosti. V tomto kontexte to najlepšie vystihuje výrok nositeľa Ceny Švédskej národnej banky za ekonómiu na pamiatku Alfreda Nobela Milтона Friedmana:

„Ekonomika prevažne založená na dobrovoľnej výmene obsahuje potenciál tak pre rast prosperity, ako aj ľudskej slobody. Dobrovoľná výmena a dobrovoľná spolupráca sú nutnými podmienkami prosperity aj slobody.“¹¹

Princíp dobrovoľnosti ako protiváha povinnosti (povinného odvádzania daní a sociálnych odvodov, či donedávna aj na Slovensku povinnej základnej vojenskej služby) je človeku nespochybniteľne prirodzený a dobrovoľné činnosti alebo aktivity sú vždy racionálnejšie a funkčnejšie ako vynucované. To platí aj napríklad v sociálnej sfére, kde základom dobre fungujúcich sociálnych vzťahov v spoločnosti je dobrovoľná solidarita. Prirodzenými inštitúciami, ktoré ju dokážu zabezpečiť, sú primárne rodina a následne iní blízki, priatelia, či "susedská komunita" a občianske združenia, cirkev a iné súkromné a na dobrovoľnej báze fungujúce spoločenstvá.

¹⁰ Najrozšírenejším a najviac akceptovaným obmedzením vlastníckych práv je zákonné nútenie ľudí odovzdávať časť svojich príjmov vláde v podobe daní, odvodov, či iných povinných poplatkov.

¹¹ Friedman, M.- Friedmanová, R. (1992).

1.3.7. Princíp neobmedzovanej konkurencie

Nevyhnutnou podmienkou pre fungovanie trhu je tiež princíp neobmedzovanej konkurencie, respektíve v praxi aspoň čo najmenej obmedzovanej konkurencie. Vlády však často rôznymi spôsobmi zasahujú a menia podmienky na slobodnú konkurenciu, tak na strane vstupu na trh (rôzne formy licencií a iných podmienok), podnikania na trhu a výstupu z trhu.

Zásahy vlád do konkurencie sú najčastejšie evidentné na príkladoch regulácií podnikania, napríklad: dotácie podnikateľským subjektom, investičné stimuly (zahraničným) investorom, či napríklad vládne záruky za úvery podnikateľských subjektov.

Negatívne dôsledky takýchto a podobných selektívnych „zvýhodnení“ niektorých subjektov na trhu sú dlhodobé a nielen ekonomické, ale aj etické.

Tým, že vláda presmerováva peniaze z daní smerom k vybraným subjektom, poskytuje krátkodobú „výhodu“ (barlu) jednému na úkor iného. To spôsobuje „kastovný konflikt“.¹² Dôsledkom býva vyššia pohodlnosť podnikateľov v dotačnom odvetví, závislosť podnikania a investovania od vládnej „pomoci“ a rozširovanie záujmu iných o obdobnú vládnu podporu. Keďže sa takýmto subjektom znižuje podnikateľské riziko, klesá podnikateľská aktivita, efektívnosť a výkonnosť.

Modelová hra [na pochopenie konkurencie]: hra na majiteľov benzínových púmp - lekcia „konkurencia“ podľa Foulkesa (Foulkes, 2006)

1.3.8. Princíp hodnoty a nákladov obetovanej príležitosti

Pochopenie významu hodnoty a ceny je v ekonómii podstatné, osobitne to, že v ekonomických procesoch má všetko svoju hodnotu, resp. „nič nie je zadarmo“. Ide iba o to, koľko a kto za tovar alebo službu (za)platí.

Presadzovanie „bezplatnosti“, napríklad v sociálnej sfére a v školstve je však medzi ľuďmi (a voličmi) populárne práve z dôvodu nepochopenia tohto princípu. Dôvodom je skutočnosť, že deklarováním „bezplatnosti“ sa vyvoláva ilúzia, že napríklad za danú službu, či inú formu podpory nie je potrebné platiť. Prijemca služby za ňu síce neplatí priamo v čase jej využívania, finančná záťaž sa však prenáša (aj) na ostatných v spoločnosti, ktorí musia za relevantnú službu zaplatiť z (vyšších) daní

S hodnotou, cenou a osobitne s ponukou, konkrétne s nákladmi súvisí koncept nákladov obetovanej príležitosti]. Z pohľadu rozhodovania sa jednotlivca predstavujú hodnotu ušlej (druhej preferovanej) príležitosti (náklady jej činnosti), ktoré jednotlivec obetuje pri rozhodovaní sa medzi min. dvoma alternatívami. To zodpovedá subjektívnemu vymedzeniu hodnoty (na základe hraničnej užitočnosti jednotlivca).

¹² Pozri Rothbard (2001), str. 286.

1.4. Trh a podstata jeho fungovania

Východiskové otázky k téme

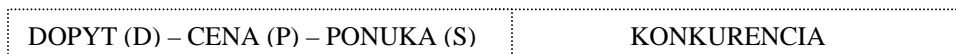
- Čo je trh? Čo ho tvorí?
- Aký je vzťah medzi hodnotou a cenou? Aké funkcie cien poznáte?
- Aké ceny na akých trhoch môžu byť?

Trh možno definovať ako súhrn vzťahov a vzájomných prispôsobovaní individuálnych rozhodovaní, ktoré vedú k dobrovoľnej výmene (dohode) medzi ľuďmi, ponúkajúcimi a dopytujúcimi tovary, služby, resp. iné statky za určitú cenu (dohodnutú výmennú hodnotu).

Pre to, aby fungoval trh je potrebné, aby bolo splnených niekoľko podmienok, predovšetkým: vlastníctvo so zmluvnou slobodou a garanciou vlastníckych práv, dobrovoľnosť vzťahov a výmen, neobmedzovaná konkurencia a neregulovanie iných podmienok na trhu (vrátane cien) a garantované a dodržiavané (všeobecne akceptované) „pravidlá hry“, osobitne etické normy.

Hlavnými náležitosťami a znakmi trhu sú dopyt, cena a ponuka a konkurencia (ako dynamický proces objavovania, povedané slovami Friedricha A. von Hayeka), kde kľúčovú úlohu zohráva podnikateľ (nesúci riziko) a zisk.

Schéma 1 Základné definičné znaky trhu

Cena – výmenná hodnota, resp. hodnota dohody medzi dopytom (D) a ponukou (S)

Funkcie cien

1. Informačná funkcia: nosič dôležitých informácií (pre obe strany v oboch smeroch), informácia o relatívnej vzácnosti – predpoklad racionálneho správania
2. Motivačná funkcia: motivačná k zvyšovaniu produkcie, prostriedkom efektívnosti a úspornosti v ekonomických procesoch, k nižším nákladom vzácnejších statkov a k menšiemu plytvaniu, tým aj ku kvalite
3. Alokačná (rozdeľovacia) funkcia: rozmiestňuje zdroje, tam kde je o ne záujem a sú potrebné

Ceny na rôznych trhoch:

1. Trh tovarov a služieb: cena (p)
2. Trh práce: mzda a iné odmeny za prácu (W)
3. Trh peňazí: úrok (i)
4. Trh so zahraničnou menou: výmenný kurz (ER)

Diskusia o tom, ako funguje cena v praxi a aké sú regulácie cien a ich dôsledky.

Dopyt – kombinácia množstiev statkov, ktoré sú kupujúci rozhodnutí, ochotní a schopní kúpiť za určité ceny

Ponuka – kombinácia množstiev statkov, ktoré sú ochotní a schopní výrobcovia vyrobiť a dodávatelia dodať pri určitých cenách

Možné modelové hry [na pochopenie (významu) ceny, dopytu, trhu a pod.]: napríklad aukcia tričiek, CD, hra na predávajúcich a kupujúcich.

2. Význam a úloha peňazí v ekonomike

Vybrané otázky k téme

- o čo sú peniaze? Prečo a ako vznikli? Sú prirodzen?
- o Ak funkcie plnia peniaze?
- o Prečo sú peniaze dleit a nevyhnutn pre človeka v ekonomických procesoch?
- o Ak je rozdiel medzi komoditnými a papierovými peniazmi?
- o Sú peniaze regulovan? Ako sú riaden?
- o čo znamená inflácia? Ak sú jej príčiny a dôsledky?

Peniaze: statok, vzniknut evolučne a spontánne, ktor je ľuďmi v spoločnosti všeobecne akceptovaný ako vmenn a platobn prostriedok medzi inými statkami

Peniaze nevynašiel geniálny vynlezc, ale vznikli na základe prirodzených potrieb ľuďi. Jednou z hlavných príčin vzniku peňazí bola nemožnost' iba priamych výmen (nájdenia protistrany) pri zvyšovanom počtu výmen s rastúcimi a rôznymi potrebami (už v prípade 6 statkov je možných 15 různých výmen).¹³

Mon modelov hra napríklad podľa Foulkesa - hra na peniaze (napríklad v podobe pšenice) vzniknut ako prostriedok výmeny medzi dvoma farmármi a obuvnkom (Foulkes, 2006)

Funkcie peňazí:

- vmenn funkcia - peniaze ako prostriedok výmeny (obeivo, platidlo)
- zúčtovacia funkcia – peniaze ako spoločn merná jednotka (meradlo cien)
- uchovvateľ hodnoty (peniaze kvôli uchovávaniu v čase – motív držby)

Druhy (formy) peňazí v historickom kontexte (viac obchodovateľn):

- komoditn (prirodzen peniaze – vzácne a plnohodnotn): skno, plátno, dobytok, kožušiny a najmä drah kovy (osobitne zlato)¹⁴
- papierov (na rozdiel od drahch kovov, najmä zlata, neplnohodnotné – symboly hodnôt statkov) – najskôr kryt zlatom a potom (dodnes prevažne) nekryt zlatom
- + odvoden - bankov, depozitn (eky, vklady...) a elektronick formy peňazí

Pouzvanie (nie zvyšovanie množstva) peňazí výrazne zdynamizovalo obchod a ekonomick činnosti, tm prispelo k blahobytu ľuďi vo svete.

Definícia peňazí ako súčasť teórie spontnného poriadku Adama Smitha a Friedricha A. Hayeka (aj „v prípade peňazí skromn záujem je daleko uinnejšou motiváciou pre dosahovanie výsledkov než benevolencia pôsobenia vládneho monopolu“)¹⁵ naznačuje, že:

¹³ V prípade 100 statkov je možných 5000 výmen a napríklad pri 60.000 výrobkov v súčasnosti až 2 miliardy možných výmen (prevzat z Havel-Odehnal, 2004).

¹⁴ Drah kovy a najmä zlato majú spomedzi tovarových foriem najlepe vlastnosti na plnenie funkcií peňazí: zriedkav a ťažko dostupn, ľahko deliteľn, trvácne a podobne.

- peniaze nemusia byť vydávané (iba) centrálnymi bankami, či inými centrálnymi inštitúciami,
- peniaze nemajú byť nanucované ako zákonné platidlo (teda peniaze, ktoré je každý povinný akceptovať).

V praxi dnes však dominujú papierové (teda neplnohodnotné) peniaze, riadené centrálnymi bankami a určené ako zákonné platidlá (nanucované). Historickým príkladom papierových a centrálnou nanútených peňazí bola napríklad Čína v 9. st. (dynastia Čang) – „lietajúce peniaze“, neskôr kryté zlatom.

Rast množstva nekrytých (papierových) peňazí (nad reálne vytvorené statky) znižuje kúpnu silu peňazí (spôsobuje infláciu), tým zvyšuje životné náklady a znižuje blahobyt mnohých ľudí, vedie k plytvaniu, neracionálnejším rozhodnutiam, znevýhodňuje napríklad veriteľov, zatiaľ čo pomáha dlžníkom.

Inflácia - zníženie kúpnej sily peňazí / zvýšenie cenovej hladiny (váženého priemeru cien statkov) na určitom území v konkrétnom období oproti predchádzajúcemu obdobiu (zvyčajne roku)

- paralely: „nafukovanie množstva peňazí“, „riedenie vína“, „zhadzovanie peňazí z vrtuľníka“, ...

Diskusia o význame peňazí a (dôsledkoch) inflácie na ilustratívnych príkladoch („nastrihané papieriky“,...) a reálnych príkladoch (napríklad hyperinflácie v konkrétnych krajinách)

Príklady hyperinflácie:

- Nemecko v rokoch 1921-23 (kumulovaný nárast všeobecnej úrovne cien o 5 bil. %, pričom napríklad cena bochníka chleba bola v roku 1923 až 140 mld. mariek,
- Maďarsko v rokoch 1945 – 1946 (vyše 4 trilión percentná inflácia),
- Juhoslávia v r. 1993-94 (nárast všeobecnej úrovne cien o 5 biliónov percent).¹⁶

Potvrďuje sa, že „peniaze sú hračkou v rukách politikov“ (Diogenes)¹⁷, centrálnych bankárov (administratívny monopol) a ich centrálnou riadenie peňazí nezriedka vedie k obrovskému znehodnocovaniu kúpnej sily peňazí

Pre človeka je v živote dôležité racionálne sa rozhodovať o po(vy)užití svojich peňazí (úspory vs. spotreba vs. investovanie do dlhopisov, akcií,...) na základe časových preferencií vzájomným porovnaním: očakávaného výnosu, inflácie, rizika a likvidity.

Možná modelová hra na „sporivú dedinu“ a „dedinu zameranú na spotrebu“ podľa lekcí Foulkesa (Foulkes, 2006).

¹⁵ Napríklad v Hayek (1999 [1976]). K problematike slobodného bankovníctva (free banking) a kritiky monopolizácie riadenia peňazí možno nájsť mnoho podnetných zdrojov napríklad na stránke Liberálneho inštitútu <http://www.libinst.cz/stranka.php?id=79&highlight=free%20banking>.

¹⁶ Havel-Odehnal, 2004.

¹⁷ Pozri v Hayek (1999 [1976]).

3. Postavenie vlády a verejných financií v ekonomike

3.1. Základné vymedzenie vlády a verejných financií

Vybrané otázky k téme

- Prečo je pre praktický život dôležité poznať pôsobenie vlády a verejných financií v ekonomike a spoločnosti?
- Aká je základná logika pohľadu na úlohu a verejné financie v ekonomike?
- Čím sa odlišuje vláda a verejné financie od iných subjektov a súkromných financií?

Východiská:

- zákonitosti a princípy trhu (dobrovoľných výmen, vlastníckych práv, neobmedzovanej konkurencie) neplatia, resp. sú deformované,
- fenomény, javy a iné aspekty súvisiace s trhom (riziko, tlak na efektívnosť a pod.) sú relativizované (napr. znižovanie rizika existenciou Fondu na ochranu vkladov, či snaha vlády o odškodnenie klientov nebankových subjektov)

Diskusia: príklady snahy vlády znižovať, resp. eliminovať, riziko (dôsledkov) rozhodnutí jednotlivcov.

Črty spojené s verejnými financiami a s činnosťou vlády

1. Povinnosť a právo na donucovanie a vynucovanie

- vláda získava zdroje (príjmy z daní a iných povinných odvodov) na ďalšie rozdeľovanie vynucovaním (nútením ostatných, aby jej posielali časť svojich zdrojov)
- vláda netvorí, ale spravuje cudzie zdroje a (pre)rozdeľuje už vytvorené zdroje – dochádza tým k oddeleniu tvorby a rozdeľovania zdrojov (*Schéma 2*),
- vláda má ako jediný subjekt v spoločnosti legálne právo donucovať ostatných, finančnými nástrojmi, ale i nepriamo administratívnymi nástrojmi (reguláciami, usmerňovaním činností iných)
„Vláda má ako jediná v spoločnosti všeobecne uznané a výlučné právo donucovať dospelých ľudí“ (Heyne, 1990)
- *príklad 1:* subvencie poľnohospodárom, napríklad šička Jana prispeje zo svojich daní poľnohospodárovi Jozefovi (dôsledky subvencií vo všeobecnosti: vyššie dane, nižšie disponibilné zdroje platcov daní, vyššie ceny a udržiavanie prebytkov v odvetví pôdohospodárstva, ničenie podnikateľského ducha a udržiavanie pseudokultúry podnikania s vládou pomocou).
- *príklad 2:* obmedzovanie dovozu za účelom ochrany domácich výrobcov (dôsledky: vyššie ceny pre spotrebiteľov doma a problémy s predajom subjektom k nám vyvážajúcich (napr. z krajín „tretieho sveta“)).¹⁸

¹⁸ Pozri napríklad „Petícia výrobcov sviečok“ v Bastiat, F.: *Co je vidět a co není vidět*. Liberální institut. Praha, 1998.

Diskusia k uvedeným a iným príkladom vládou presmerovaných zdrojov a dôsledkov z toho plynúcich

2. Neexistencia vlastníctva, legitímneho vlastníckeho práva¹⁹ (neexistencia priamej zodpovednosti za správu peňazí)
 - vyplýva z 1. črty – vládne spravovanie cudzích prostriedkov,
 - dôsledok: vyššia pravdepodobnosť neefektívnejšieho, neracionálnejšieho, neekonomárnejšieho a korupčnejšieho rozhodovania sa a narábania s (verejnými) financiami ako v prípade súkromných financií (vlastných prostriedkov jednotlivcov)
 - obmedzenia efektívnosti verejných financií (*Matica 1*).

Matica 1

		<i>Pre koho?</i>	
		pre mňa	pre iných
<i>Čie peniaze?</i>	moje peniaze		
	cudzíe peniaze	x	x

Legenda: x – verejné financie

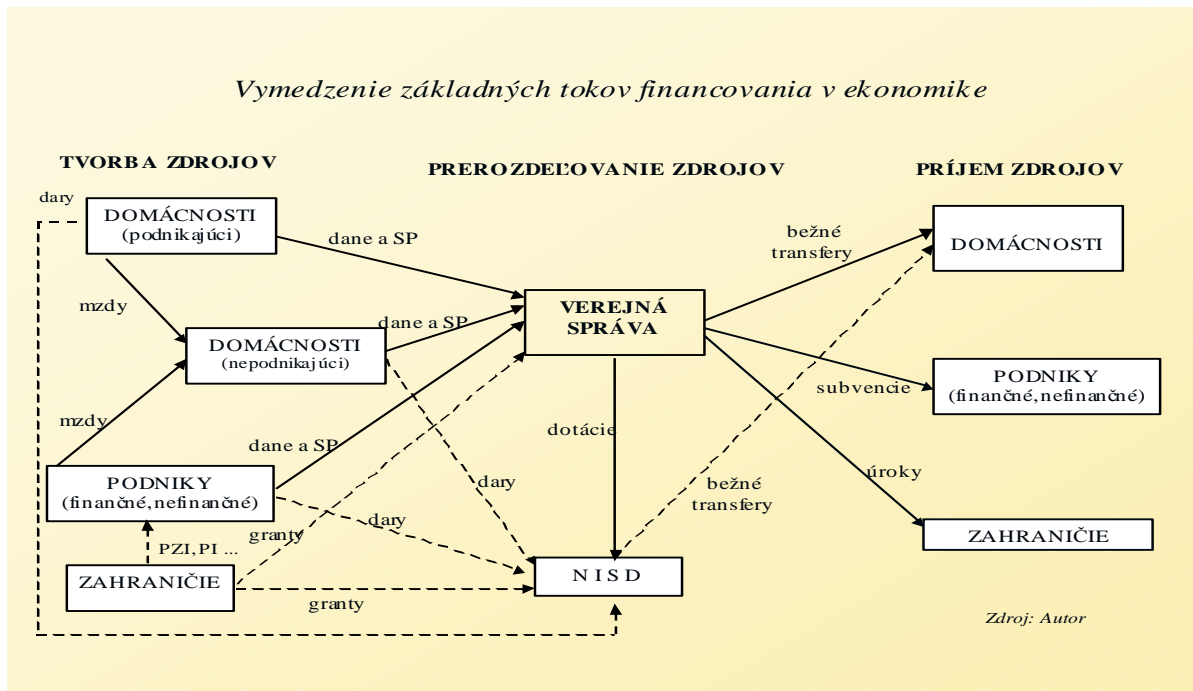
Zdroj: Friedman-Friemanová, 2000

3. Iné – napríklad, že v parlamentnej demokracii rozhodujú o verejných financiách volení zástupcovia alebo že prostredníctvom verejných financií sa majú zabezpečovať úlohy vlády v spoločnosti.

Dôsledkami priamych aj nepriamych dotácií podnikateľom aj domácnostiam sú napríklad presmerovania zdrojov, rozhodnutí a činností z efektívnejších do menej efektívnych, menej disponibilných zdrojov, morálny hazard a čierne pasažierstvo, nižšia motivácia, menšia ochota a schopnosť sami si pomôcť a pomôcť svojim blízkym, závislosť na pomoci od vlády a rast očakávaní iných, že budú získať podobné „podpory“ a menší tlak na hospodárnosť a efektívnosť.

¹⁹ Opierajúc sa o definíciu vlastníctva definované ako konečnej kontroly a správy zdrojov, nadobudnutých vlastnou činnosťou alebo dobrovoľne od iných (kúpou, darom,...).

Schéma 2

Legenda k Schéme 2: PZI – priame zahraničné investície, PI - portfóliové investície, NISD – neziskové inštitúcie slúžiace domácnostiam, SP – sociálne príspevky (sociálne odvody)

Poznámka k Schéme 2: verejná správa (vláda) zahŕňa v podmienkach SR nasledovné zložky: kapitoly napojené na štátny rozpočet, štátne fondy (Národný jadroveoenergetický fond a Štátny fond rozvoja bývania), fondy sociálneho zabezpečenia (Sociálna poisťovňa, zdravotné poisťovne), iné ústredné fondy a ústredné inštitúcie (Enviromentálny fond, Fond národného majetku, Slovenský pozemkový fond, Slovenská konsolidačná a.s., verejné VŠ, Ústav pamäti národa, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Úrad dohľadu nad zdravotnou starostlivosťou) a miestna a regionálna správa (samosprávy, VÚC).

Možná modelová hra: hľadanie relatívnych a absolútnych víťazov a porazených porovnaním zmeny finančnej situácie firmy A, ktorá dostane vládnu podporu, firmy B, ktorá nedostane vládnu podporu, fyzickej osoby zamestnanca C s vládnu podporu, fyzickej osoby zamestnanca D bez vládnej podpory a vlády pred zdanením a vládnu podporou a po nich.

3.2. Prístupy k určaniu úloh vlády v ekonomike a spoločnosti

Vybrané otázky k téme

- Na základe čoho možno vymedziť úlohy vlády v ekonomike a spoločnosti?
- Aká je prax vo a a na Slovensku? Aká je veľkosť vlády a aké to má dôsledky na ľudí?

Na vymedzenie úloh vlády v ekonomike a spoločnosti sa používa niekoľko ekonomických a iných kritérií.

1. Kritérium verejného statku

- rozpracované ekonómiou blahobytu (Paul Samuelson, Musgraevovci,..)

- snaha *ex ante* určiť verejný statok podľa zadaných charakteristík:
 - nemožnosť vylúčenia nikoho zo spotreby
 - neexistencia konkurencie v spotrebe (nedeliteľnosť prínosu zo statku): „*viac pre Teba neznamená menej pre mňa*“
- uvádzajú príklady: maják, národná obrana, základný lekársky výskum

Hlavné výhrady k tomuto kritériu:

- predstavuje snahu zdefinovať „kolektívne úžitky“, aj keď úžitky jednotlivcov nemožno spočítavať dokopy,
- v praxi nepotvrdené (napríklad televízia – statok, ktorý spĺňa podľa ekonomie blahobytu črty čistého verejného statku, ale i tak býva v praxi úspešne zabezpečovaný súkromne)²⁰

2. Kritérium externalít:

- pozitívne externality – v podobe „čierneho pasažierstva“ – získavania prospechu z činnosti iného bez zaplatenia svojho podielu na nákladoch spojených s týmto prospechom [„prenesený prospech“]²¹
- negatívne externality – nepriaznivé dopady činnosti niekoho na iných (uvádzané napr. znečisťovanie ovzdušia, vôd,...),
- uvádzané (spolu s kritériom „verejného statku“) ako argumenty pre zásah vlády: pokuty, regulácie, dotácie, dane.

Spochybnenia a/alebo vyvrátenia relevantnosti tohto kritéria pre vládne zásahy:

- externality, osobitne pozitívne, sú v bežnej činnosti ľudí aj bez vlády (napríklad prospech obchodníka po vytvorení fabriky v jeho blízkosti)
- nie je možné určiť „spoločenské optimum“ a kto a koľko stráca alebo získa,
- princípom vlastníckych práv (*Coaseov teorém*)²² – každý si môže vymôcť svoje práva a napokon sa obe strany môžu dohodnúť, ak sú splnené nasledovné podmienky: transakčné náklady spojené s presunom vlastníckych práv nulové (resp. zanedbateľné), jasne identifikovateľné a definované vlastnícke práva, garancia (ochrany) vlastníckych práv a zmluvnej istoty, a fungujúci systém legislatívy a súdnictva

3. Kritérium transakčných nákladov (Ronald Coase, J. R. Commons)

- definovanie úloh vlády *ex post*,
- porovnávanie transakčných nákladov na výmenu oproti predpokladanému prospechu – transakčné náklady sú pre neho také vysoké, že sa súkromnému subjektu neoplatí, ale má o nej záujem. Ak mnohí v spoločnosti majú po takých statkoch dopyt, evolučne vzniká daná služba ako funkcia vlády (*príklad* obrana),
- sociálne zabezpečenie: ako funkcia vlády nie v dôsledku dopytu na základe transakčných nákladov, ale ako motivácia znížiť a čiastočne presunúť individuálne riziko aj na iných v spoločnosti.

²⁰ Hampl (2001).

²¹ Heyne (1991).

²² Pozri napríklad v Coase (1960).

4. Kritérium úspor z rozsahu (W. Niskanen, ...): nižšie jednotkové náklady produkcie pri rastúcom vyprodukovanom objeme, napríklad obrana.
5. Kritérium demokratického záujmu väčšiny
 - teória verejnej voľby (J.M. Buchanan, K. Arrow, W. Niskanen..) – skúma napríklad rozhodovania vo verejnej správe – zlyhania (jednotlivcov) vlády
 - voliči v parlamentnej demokracii prenášajú svoje preferencie (aj o tom, čo by malo byť úlohou vlády) pri voľbách a politici im to plnia, napríklad J. M. Buchanan uvádza, že „...v demokratickej spoločnosti, založenej na princípe väčšinovej voľby, nie je žiadne obmedzenie, ktoré by mohlo kvalifikovanej väčšine zabrániť v premene súkromného statku na verejný“,²³
6. Kritérium „Pravidlá hry“ – predovšetkým garancia vlastníckych práv
7. Iné (mimoekonomické) kritériá - „verejný záujem“, „sociálna solidarita“, politika vyrovnávania príjmov, aktivačná a stabilizačná politika....

Historicky sa v praxi sformovali najmä dva prístupy k úlohám vlády v ekonomike:

1. vláda „blahobytu“, resp. tzv. „sociálny štát“ – dominantný prístup vo väčšine štátov – opierajúc sa aj o kritériá č. 1, 2 a 7
2. minimálna vláda (napr. v 19 st. Anglicko a dnes napr. Honk Kong, Írsko, ...) – prístup, podľa ktorého sa dôraz kladie na kritériá 3, 4 a 6.

V parlamentnej demokracii však v oboch typoch sa do popredia dostáva kritérium č. 5.

Koncept minimálnej vlády sa opiera i o vymedzenie troch úloh panovníka, resp. vlády či inej centrálnej moci Adamom Smithom.²⁴

- chrániť ľudí v spoločnosti, ktorú spravuje, pred násilím a inváziou cudzích spoločností (v dnešnom ponímaní *národná obrana*);
- chrániť každého člena spoločnosti pred nespravodlivosťou a utlačovaním zo strany iného a povinnosť ustanoviť presné vykonávanie spravodlivosti (v dnešnom chápaní *bezpečnosť a legislatíva*);
- zaviesť a udržiavať určité verejné inštitúcie, ktoré nemôžu byť záujmom nijakého jednotlivca alebo malej skupiny jednotlivcov, pretože výnosy nemôžu pokryť náklady jednotlivca alebo malej skupiny, aj keď sa vyplatia spoločnosti ako celku.

Minimálna vláda by mala tvoriť a udržiavať pravidlá, ktoré súvisia s právami a povinnosťami ľudí v spoločnosti, najmä garantovať ochranu života a vlastníctva. Nemala by naopak realizovať (to, čo dnes uskutočňujú takmer všetky vlády): regulovať trh a nahrádzať dobrovoľné aktivity občanov.

Príkladom krajiny s minimálnou vládou a zároveň vysokou mierou (ekonomickej) slobody v novodobej histórii bol Hong Kong (do času, kým sa opätovne dostal pod správu Číny). Najviac sa k tomuto konceptu v praxi približujú ekonomicky úspešné krajiny ako napríklad Írsko, či Nový Zéland. Veľkosť vlády v ekonomike (meraná pomerom verejných výdavkov

²³ Hampl (2001)

²⁴ Smith [1776]

k HDP) v Írsku dosahuje v súčasnosti iba približne 30 % HDP. Vlády európskych „sociálnych štátov“ však spravujú a prerozdeľujú v ekonomike podstatne viac (napríklad Francúzsko približne 54 % HDP).

Slovensko sa v súčasnosti nachádza medzi týmito dvoma hranicami, keď dochádza k postupnému znižovaniu miery rozsiahleho „sociálneho štátu“. Objem verejných výdavkov sa na Slovensku však v ostatných rokoch pohybuje okolo (resp. aj pod) úrovňou 40 % HDP. V prepočte na 1 pracujúceho to zodpovedá viac než 300.000 Sk ročne na 1 pracujúceho. Problémom je deformovaná štruktúra verejných výdavkov: príliš veľa výdavkov smerujúcich do zasahovania do trhu, ekonomických činností, príliš veľká miera spotreby inštitúcií verejnej správy, štedré dávky v sociálnom systéme a pod.²⁵

Diskusia o funkciách vlády a verejných výdavkoch, osobitne v podmienkach Slovenska, platených z daní a sociálnych odvodov.

3.3 Financovania činností, ktoré zabezpečujú vlády

Vybrané otázky k téme

- Ako vlády financujú verejné výdavky?
- Čo predstavujú/znamenajú dane?
- Ako sú zdaňovaní a celkovo finančne zaťažovaní občania a aké to má dôsledky pre nich?
- Aké sú spôsoby merania daňového zaťaženia, vrátane napríklad vykazovania dňa daňovej slobody

Kľúčovým zdrojom financovania vládnych činností sú príjmy z daní a sociálnych odvodov. Platí to aj naopak. Nespochybniteľná funkcia daní je financovanie verejných výdavkov podľa konceptu minimálnej vlády je financovanie iba základných úloh vlády.

Dane a sociálne odvody znamenajú, resp. prinášajú, najmä:

- zásah do vlastníctva jednotlivca a nútené presmerovanie zdrojov,
- oddelenie tvorby a rozdeľovania bohatstva

Typy daní (podľa dopadu na ekon. kategórie)

- dane zo mzdy a nákladov práce: sociálne odvody (od r. 1883 – Bismarck),
- dane z príjmov fyzických osôb (koncom 18. st. v Anglicku: 1-10%, v USA v r. 1861 vo výške 2%), progresívna²⁶ (1913, 1-7%), „rovná“ daň (1940, Jersey, 1947, Honk Kong), regresívna, negatívna dôchodková daň (teoreticky vymedzená M. Friedmanom),
- dane zo zisku (daň z príjmov právnických osôb),
- dane zo spotreby (DPH, spotrebné) – DPH v r. 1954, spotrebné dane,
- dane z majetku,

²⁵ Konkrétne údaje dostupné napríklad na <http://cenastatu.sme.sk/> a napríklad v štúdiu Ďurana – Gonda – Chren: *Úspory a zdroje verejných financií* (2007).

²⁶ Progresívne zdanenie napríklad znižuje motiváciu pracovať a/alebo sporiť.

- dane zo zahranično-obchodných transakcií,...²⁷

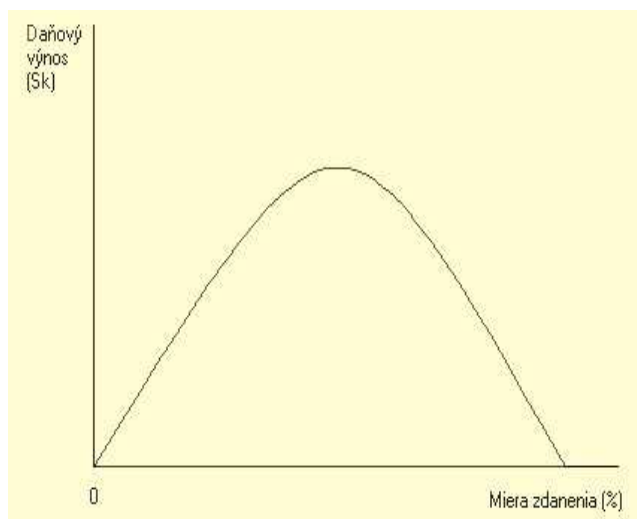
Dôsledky zdaňovania občanov (celkovej úrovne zdanenia), napríklad:

- finančná záťaž, tým znižovanie životného štandardu platiteľov,
- zvyšovanie miery preferencie spotreby na úkor miery investovania a/alebo úspor,
- znižovanie motivácie podnikat' a/alebo pracovať,
- narúšajú prirodzenú alokáciu zdrojov a ekonomické rozhodnutia, ...

Praktické súvislosti/problémy:

- vzťah medzi mierou zdanenia (sadbami) a príjmami verejných rozpočtov z daní (Lafferova krivka),
- spôsoby merania daňového zaťaženia (vrátane vykazovania dňa daňovej slobody a prepočtu priemerného daňového a odvodového zaťaženia nákladov práce),
- daňové zaťaženie: vplyv na disponibilné príjmy ľudí a ich ekonomické rozhodnutia.

Lafferova krivka

Prístupy k daňovej a odvodovej, respektíve finančnej, záťaži na Slovensku²⁸

Štandardne sa uvádzajú tri spôsoby daňového zaťaženia občanov krajine:

1. Daňová kvóta
2. Priemerné daňové a odvodové zaťaženie nákladov práce
3. Pomer verejných výdavkov k HDP (pre vykazovanie dňa daňovej slobody)

²⁷ Osobitným teoretickým konceptom je daň z hlavy, teda rovnaká paušálna suma dane, ktorú by každý platil (pozri napríklad v Rothbard, 2001).

²⁸ Viac v Gonda, P.: „Verejné financie“. In: *Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Inštitút pre verejné otázky. Bratislava, 2004.

Ad 1. Daňová kvóta

Na verejnosti sa najčastejšie prezentuje ako daňové zaťaženie pomer príjmov z daní a sociálnych odvodov, teda tzv. daňová kvóta II.

Daňová kvóta II by sa však nemala dávať do rovnosti s daňovým, respektíve finančným zaťažením obyvateľov napríklad z nasledujúcich dôvodov:

- nezahŕňa povinné finančné odvody, ktoré subjekty musia platiť do iných inštitúcií ako je verejná správa;
- zmena príjmov z daní automaticky neznamená aj adekvátnu zmenu záťaže obyvateľov platbami týchto daní, a to aj vo vzťahu zmene k HDP (ktorý nie je priamym daňovým základom pre všetky dane);
- nezohľadňuje prenášajú daňovú záťaž do budúcnosti v podobe deficitného hospodárenia verejnej správy.

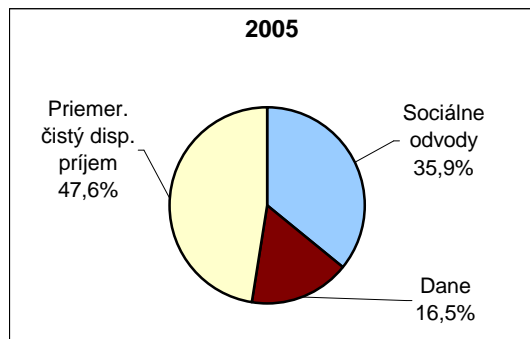
Daňová kvóta II nezahŕňa celú škálu povinných finančných odvodov, konkrétne tie, ktoré občania musia platiť do iných inštitúcií ako sú tie vo verejnej správe. Patria medzi ne rôzne povinné poplatky, povinné zmluvné poistenie, koncesionárske poplatky a ďalšie povinné platby, vrátane príspevkov do povinného dôchodkového sporenia.

Neplatí, že nižšie sadzby daní a menšie daňové a odvodové zaťaženie obyvateľov sa rovnajú nižšiemu pomeru príjmov z daní k HDP. Naopak, aj v podmienkach SR sa prejavoval trend nižších sadzieb a vyšších príjmov z nich, respektíve aj naopak. HDP tiež nemožno považovať za jednoznačný daňový základ pre všetky dane, napríklad pre DPH a spotrebné dane to je spotreba obyvateľov.

Ad 2. Priemerné daňové a odvodové zaťaženie nákladov práce

Ucelenejším (ale nie postačujúcim) spôsobom vykazovania daňového a odvodového zaťaženia je prístup výpočtu priemerných daňových a odvodových nákladov zamestnanca a zamestnávateľa k priemerným nákladom práce zamestnávateľa. Podľa tohto prístupu a prepočtov Združenia daňových poplatníkov Slovenska tvorilo daňové a odvodové zaťaženie z priemerných nákladov práce až 52,4 % v roku 2005 (Graf 1). Uvedený spôsob a ani oficiálne vykazované daňové a odvodové príjmy nezohľadňujú aj vzniknuté nároky na financovanie vyšších výdavkov ako príjmov v roku (deficit).

Graf 1 Priemerné daňové a odvodové zaťaženie nákladov práce v SR (r. 2005)

Zdroj: www.hayek.sk, graf autor.

Ad 3. Pomer verejných výdavkov k HDP a vykazovanie dňa daňovej slobody

Keďže sa predpokladá, že v bežnom roku vzniknutý deficit (záporný rozdiel) medzi príjmami a výdavkami verejnej správy je v prevažnej miere prenesenou záťažou na daňových platiteľov v nasledujúcom období, tak jednou z alternatív merania daňovej záťaže je pomer verejných výdavkov k HDP (v %). V súčasnosti to používa ZDPS ako základ pre stanovenie tzv. „dňa daňovej slobody“, t. zn., že od začiatku roka (1.1.) sa počíta dané percento (vypočítané z pomeru verejných výdavkov k HDP) z počtu pracovných dní v roku. Podľa metodiky Nadácie F. A. Hayeka a Združenia daňových poplatníkov Slovenska pripadal deň daňovej slobody na Slovensku v roku 2005 na 7. jún a v roku 2006 na 1. jún.²⁹

Diskusia k daniam a sociálnym odvodom v princípe a v podmienkach Slovenska

²⁹ Viac na <http://www.hayek.sk/images/stories/PDF/ts/dds2006.pdf>

Literatúra

Základná odporúčaná literatúra

Bastiat, Frédéric: *Co je vidět a co není vidět*. Liberální institut. Praha, 1998 (http://www.libinst.cz/etexts/bastiat_co_je_videt.pdf), preklad originálu, publikovaného v roku 1863.

Ekonómia pre učiteľov: 20 lekcí modernej ekonómie pre stredné školy. Nadácia F. A. Hayeka. Bratislava. 2006.

Foulkes, Arthur E: *Economics for Kids. Free Market* vol. 24, 2006. (<http://www.mises.org/journals/fm/julyaug06.pdf>), preklad Krivošík, Lukáš: *Učiť piatakov základy ekonómie*, týždenník *.týždeň* 22/2007.

Havel, Ján - Odehnal, Antonín: *Peníze do kapsy*. Albatros. Praha, 2004.

Hazlitt, Henry: *Ekonomie v jedné lekci*. Liberální institut. Praha, 1999, preklad originálu, publikovaného v r. 1946

Heyne, Paul: *Ekonomický styl myšlení*. VŠE, Praha, 1991 (<http://www.libinst.cz/etexts/heyne.pdf>), preklad originálu publikovaného v r. 1987.

Schoolland, Ken: *Podivuhodná dobrodružství Jonatana Gullibla*. Liberální Institut a Centrum liberálních studií. Praha, 1999 (<http://www.libinst.cz/etexts/gullible.pdf>), preklad originálu z roku 1995.

Smith, Adam, *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut. Praha. 2001; preklad originálu, publikovaného v roku 1776.

Read, Leonard [1958]: *Ja ceruzka*. Foundation for Economic Education. Preklad Nadácia F. A. Hayeka (<http://www.hayek.sk/content/view/77/56/>).

Internetové zdroje, napríklad: <http://www.ake.institute.sk>, <http://www.economicthinking.org/>, <http://www.ekonomiahrou.sk>, <http://www.fee.org>, <http://www.fte.org/>, <http://www.financnivzdelavani.cz/>

Doplňujúce zdroje

Coase, Ronald: „The Problem of Social Costs“, *Journal of Law and Economics*. October 1960.

HAMPL, Mojmir: „Trojí přístup k veřejným statkům.“ *Finance a úvěr*, 51, 2001, č. 2 (dostupné napríklad na www.financeuver.org)

Hayek, F. A.: *Cesta do nevolníctva*. NFAH. Bratislava, 2001; preklad originálu *The Road to Serfdom*. London, 1944.

Hayek, F. A.: *Soukromné peníze. Potřebujeme centrální banku?* Liberální institut a Centrum liberálních studií. Praha, 1999. www.libinst.cz, preklad originálu *Denationalization of Money* z roku 1976.

Friedman, Milton - Friedmanová, Rose: *Svoboda volby*. H&H Jinočany. 1992, preklad originálu z roku 1980.

Gonda, P.: „Veřejné financie“. In: *Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Inštitút pre verejné otázky. Bratislava, 2004

Rothbard, Murray: *Ekonomie státních zásahů*, Liberální institut, 2001.